

מחווון לשאלון בהיסטוריה – קיץ תשפ"ו, מס' 22262

הנחיות כלליות:

- * ההנחיות למעריכים במחווון זה מיועדות לבחינה במועד זה בלבד. שינויים יימסרו בתדריכים בעל פה ובשיחות הכוונה עם המעריכים הבכירים.
- * במחווון לא הובאו כל האפשרויות לתשובה נכונה, אלא רק מבחר תשובות. אם תלמיד משיב תשובה שאינה במחווון ואינה מוכרת למעריך, על המעריך לבדוק בספרים ולהתייעץ לפי הצורך עם מעריך בכיר. כל זאת כדי להבטיח שיינתן ניקוד הולם על תשובות נכונות.
- * בכל סעיף יש להקפיד על ניקוד על פי ההנחיות בכתב ועל פי ההנחיות שיימסרו בתדריכים ובבדיקה במרב"ד.
- * אם תלמיד מילא את כל המטלות הנדרשות אך לא הפריד בין מטלות שונות, כפי שנדרש בשאלה, יש לקבל את התשובה, ואין להפחית לו נקודות.
- * ההנחיות במחווון מנוסחות בלשון זכר, ומכוונות למעריכים ולמעריכות כאחד.

תזכורת: הגדרות למטלות בבחינה

- * **הציגו/תארו/הביאו** – הצגה/תיאור של התופעה, הפעולה, האירוע או התהליך הנדרשים בשאלה, בלי להסביר את הסיבות להתהוותם או את התוצאות/ההשפעות שלהם. זהו מעין "צילום תמונת מצב" (מאפיינים, משתתפים, זמן, מקום).
- * **הסבירו** – הבהרה, פירוש של העניין המבוקש; סיבות/גורמים שהביאו לתהליך/לפעולה/לאירוע; תוצאות/השלכות של העניין המבוקש.
- * **השוו** – יש להשוות בין שני עניינים מבוקשים, על פי קריטריונים, ולהבהיר את הדומה ואת השונה בכל אחד מן הקריטריונים שהוצעו.
- * **הדגישו** – הבאת דוגמה הממחישה ומבהירה את העניין המבוקש (יש לתת דוגמה מפורטת, ואין להסתפק בהכללה).

ספרי הלימוד המאושרים:

בית שני

1. א' באר, **ממדינת מקדש לעם הספר – קורות עם ישראל משיבת ציון עד חתימת המשנה**, אורט ישראל, 2008 (להלן אורט).
2. ש' כהן, **ממדינת מקדש לעם הספר – היסטוריה של בית שני**, כנרת, זמורה, דביר, 2014 (להלן כנרת).
3. מ' בר הלל, ש' ענבר, **מעם המקדש לעם הספר – טיול היסטורי בשבילי תקופת הבית השני**, לילך, 2008 (להלן לילך).
4. ק' אביאלי-טביביאן, **מסעות בזמן – ממדינת מקדש לעם הספר**, מט"ח, 2008 (להלן מט"ח).
5. ד' שחר, **ממדינת מקדש לעם הספר – ימי הבית השני ותקופת המשנה**, רכס, 2008 (להלן רכס).
6. ד' שוורץ, **ממדינת מקדש לעם הספר – משיבת ציון עד עריכת המשנה**, מרכז זלמן שזר, 2008 (להלן שזר).

בית שני – ממדינות מקדש לעם הספר

יש לענות על שתיים מן השאלות 1–4.

1. הממלכה החשמונאית**א. סיבות לתמיכה רחבה בקרב החברה היהודית בשלטון בית חשמונאי:**

- משום שעמדו בראש המרד נגד היוונים והביאו לטיהור בית המקדש ולביטול גזרות הדת.
 - משום שהרחיבו את גבולות הממלכה והפכו אותה לממלכה עצמאית, רחבה, בעלת רצף טריטוריאלי.
 - משום שהנהיגו את חוקי האבות (רוב המלכים).
 - משום שחיזקו את הצביון האתני היהודי של הממלכה והבטיחו רוב יהודי בשטחיה.
 - משום שהביאו לשגשוג כלכלי של ממלכת יהודה.
- בספרי הלימוד: אורט, עמ' 58–68; כנרת, עמ' 77–84; לילך, עמ' 97–103, 116, 119; מט"ח, עמ' 62–69; רכס, עמ' 77–90; שזר, עמ' 57–58.

ב. השינויים שחלו בתקופת החשמונאים בתחומים שונים:**מעמד המנהיג וסמכויותיו****דוגמאות לשינוי:**

מינוי יונתן לכוהן גדול; יהודה אריסטובולוס הכריז על עצמו מלך; אלכסנדר ינאי הכתיר את עצמו למלך והרחיב את סמכויותיו גם לתחומי החקיקה והשיפוט; שלומציון המלכה – אישה שליטה; שלומציון העבירה את הכהונה הגדולה לבנה הבכור, ואת הפיקוד על הצבא לבנה השני.

מדוע שינוי זה עורר התנגדות מצד חלק מן החברה היהודית:

- הכתרת השליטים החשמונאים למלך מנוגדת למסורת היהודית שעל פיה מלך הוא רק מי שמוצאו מבית דוד.
- התנגדות לריכוז הסמכויות הדתיות והמדיניות (מלוכה וכהונה) בידי אדם אחד.
- שלטון יחיד היה בניגוד להחלטה של אספת העם (בימי שמעון).
- הרחבת הסמכויות של השליט לתחומי חקיקה ושיפוט הצרה את הסמכויות של מוסדות ייצוג אחרים (הסנהדרין).
- איש מלחמות ושופך דמים לא יכול לשרת בקודש בתפקיד הכהן הגדול.

היחס להלניזם**דוגמאות לשינוי:**

- אימוץ שמות הלניסטיים כגון הורקנוס, אלכסנדר, אריסטובולוס.
- אימוץ דרכי השלטון האופייניות לעולם ההלניסטי (מלוכה, שילוב מלוכה וכהונה, שלטון אבסולוטי, אישה שליטה, ניהול חצר מלוכה לפי הדגם ההלניסטי).
- החזקת צבא שכירים.
- לימוד השפה היוונית ושימוש בה.
- אימוץ המנהג ההלניסטי לקבוע יום חג לציון ניצחון צבאי: יום הניצחון על ניקנור שקבע יהודה המכבי; יום כיבוש החקרא שקבע שמעון.

מדוע שינוי זה עורר התנגדות מצד חלק מן החברה היהודית:

- בגלל החשש משינוי צביונה היהודי של ארץ-ישראל.
 - בגלל החשש שבעקבותיהם יאמץ שאר העם את אורח החיים ההלניסטי הזר ליהדות.
 - בגלל החשש מגידול צבא שכירים מבני נכר.
 - החצר של המלך החשמונאי דמתה לחצר הלניסטית ולא לחצר של מלך יהודי.
- בספרי הלימוד: אורט, עמ' 62–68; כנרת, עמ' 79–81, 85–87; לילך, עמ' 114, 118–119, 121; מט"ח, עמ' 65–67, 69; רכס, עמ' 81–90, 100; שזר, עמ' 57.

2. מקור – הורדוס

א. הטיעון של אברהם שליט בנוגע לדמותו של הורדוס, על פי הקטע:

טענה:

הורדוס היה שליט חדשן וראוי להערכה שנקט מדיניות שהיטיבה עם העם היהודי ותרמה לו. בקטע: "הורדוס היה שליט בעל דמיון..."; "נראה בו אחד המחדשים... הגדולים שקמו לעם היהודי בתקופה העתיקה"; "לכנותו בשם היאה לו: הורדוס מלך ישראל".

נימוקים:

- הוא פיתח את החקלאות ותרם בכך לעושרם ולרווחתם של תושבי ממלכתו. בקטע: "החקלאות לא הייתה המקור היחיד לעושר שהביא שלטונו של הורדוס".
- הוא קידם ופיתח את המסחר בממלכה באמצעות סלילת דרכי מסחר ופיתוח מרכזים עירוניים. בקטע: " הרבה שקד המלך גם על פיתוח דרכי המסחר"; "והבין את הצורך... במרכזים עירוניים".
- הוא פיתח את ירושלים, עשה אותה למרכז של סחר הפנים בכל הארץ ופיתח בה את הדיור לרווחת העסקים והתושבים. בקטע: "פיתוח העיר גם מצד יכולתה לשמש כמקום מגורים לתושבים רבים וגם מצד רווחתם של עסקים".

נימוקים נוספים לחיזוק הטענה של שליט:

- הורדוס הקל על העם: הפחית את נטל המיסים וסיפק תעסוקה לפועלים רבים באמצעות מפעלי הבנייה והפיתוח שלו.
 - הורדוס הרחיב את מתחם הר הבית שיקם את בית המקדש, שיפץ וחדש אותו והקפיד על כללי בנייתו על פי ההלכה.
 - הורדוס הקים נמל ובנה מבצרים שהגנו על גבולות הממלכה.
 - הורדוס הבטיח את זכויות היהודים בתפוצות ועודד את יהודי התפוצות להתיישב ביהודה.
 - הורדוס שמר על מעמדה האוטונומי של יהודה כמדינת חסות ובזכותו הצליחו היהודים לחיות בשלום תחת שלטון רומא (ולא סבלו משלטון ישיר של הנציבים).
- בספרי הלימוד: אורט, עמ' 73-75; כנרת, עמ' 97, 100-105; לילך, עמ' 133; מט"ח, עמ' 78; רכס, עמ' 110-111; שזר, עמ' 61-62.

ב. הדמות של הורדוס בעיני בני תקופתו, על פי הקטע:

שליט רשע, עריץ, מעורר דחייה. בקטע: "שנתמלאו זוועה ושאת נפש למראה דרכיו ומעשיו"; "ואת הזוועות שמרו לדורות"; "הורדוס הרשע".

עובדות היסטוריות לביסוס תפיסה זו:

- הורדוס הנהיג ביהודה משטר עריצות וטרור: אסר על כינוסים ואספות, הפעיל רשת מרגלים, כלא אלפים בבתי סוהר, העניש באכזריות את כל מי שנחשד במרד.
 - הורדוס רדף וחסל בקנאות את שושלת בית חשמונאי ואת תומכיהם (כולל רצח אשתו וכמה מבניו).
- הורדוס רצח יותר ממחצית מחכמי הסנהדרין ומינה במקומם את אנשי שלומו.
- בספרי הלימוד: אורט, עמ' 71-76; כנרת, עמ' 96, 100, 105; לילך, עמ' 132-134; מט"ח, עמ' 77-78; רכס, עמ' 107-108; שזר, עמ' 60-63.

3. **"המרד הגדול"****א. גורמים לפרוץ "המרד הגדול":**

- העריצות ושלטון הדיכוי של הנציבים הרומאים כלפי היהודים.
 - התגברות גילויי המתח והעוינות בין חיילים רומאים ובין יהודים.
 - התגברות גילויי העוינות בין יהודים ובין נוכרים: מהומות, התנגשויות.
 - מצוקה כלכלית חמורה שהגבירה את התסיסה: מצוקה זו נבעה מנטל המיסים הכבד, מקיטוב חברתי מתמשך, מנישול היהודים מאדמותיהם ומאבטלה חמורה.
 - צמיחה של קבוצות קנאים בעם, שהשפעתם התחזקה ככל שהתגברו רגשות התסכול והייאוש.
 - היעדר מנהיגות יציבה ומוסכמת על העם תרם להתחזקות מחנה הקנאים; שחיתות במוסד הכהונה והתפוררותו (ביטול העברת תפקיד הכהן הגדול בירושה, שחיתות, שיתוף פעולה עם השלטון הרומי), פיצול בעם.
 - הפגיעה במעמד ירושלים ובמעמד בית המקדש.
 - הפגיעה של השלטון הרומי בחיי הדת וברגשות הדתיים: לקחו כספים מאוצר המקדש, הציבו פסל זהב בדמות הקיסר בבית המקדש, מהומות בימי חג הפסח.
 - אי-השלמה עם אובדן החירות המדינית.
 - התעצמות האמונה המשיחית: התקווה לגאולה מידי שלטון הרשע.
 - מצבה המדיני המעורער של רומא תרם להתחזקות הקולות התומכים במרד.
- בספרי הלימוד: אורט, עמ' 77-80; כנרת, עמ' 113-119; לילך, עמ' 135, 138-141; מט"ח, עמ' 81-84; רכס, עמ' 133-138; שזר, עמ' 67.

ב. נימוקים נגד היציאה למרד:

- אין סיכוי לנצח את האימפריה הרומאית החזקה בכוחות הדלים של המורדים.
- מחיר הכישלון גבוה מדי - הרומאים מדכאים מרידות בהרס ובחורבן ולא באמצעות הסכמים.
- ייתכן שכוחה, עוצמתה והצלחתה של רומא מעידים שהמצב הקיים הוא רצון האל.
- לא נכון למרוד בקיסר רומא בגלל כעס על הנציב ביהודה.

כיצד הוכיחו תוצאות המרד את צדקת הנימוקים:

- כישלון המרד והתבוסה הקשה הוכיחו שאכן לא היה למורדים סיכוי לנצח את האימפריה הרומית החזקה.
- חורבן בית המקדש, הרס ירושלים והרס יישובים רבים אחרים, הפגיעות הקשות בנפש (מותם של 25% מן התושבים ומכירת רבים לעבדות), הנזק הכלכלי העצום (הפקעת אדמות, הגדלת מיסים והטלת מיסים כבדים נוספים) והתמוטטות מוסדות ההנהגה המסורתית - סיכנו את המשך קיומו של העם היהודי והוכיחו שמחיר הכישלון היה גבוה מדי.

בספרי הלימוד: אורט, עמ' 80, 96; כנרת, עמ' 119-121, 139-141; לילך, עמ' 140-141, 150-151; מט"ח, עמ' 84, 88-87; רכס, עמ' 137-138, 153-155; שזר, עמ' 68, 72.

4. **מקור – מרד בר כוכבא****א. כיצד באים לידי ביטוי בקטע המקור גורמים שהביאו להצלחת המרד בתחילתו:**

- הכנות מדוקדקות וחשאיות שהרומאים לא גילו בזמן. בקטע: "בתחילה לא שמו הרומאים לב אל היהודים".
- הצטרפות נוכרים למרד. "הצטרפו אל היהודים רבים אחרים גם מקרב הנוכרים".
- מספר רב של מורדים. בקטע: "הוא לא העז בשום מקום להתמודד איתם פנים אל פנים מפני שראה את מספרם הגדול".
- לוחמים שאין להם מה להפסיד. בקטע: "ואת נואשותם".

על פי מה שלמד, גורמים לכישלון המרד:

- יתרון מספרי של הצבא הרומאי.
- היהודים לא קיבלו סיוע מבחוץ.
- פיצול פנימי בקרב היהודים: חיכוכים בין בר כוכבא למפקדים בצבאו, מחלוקות בין החכמים, פילוג בין בר כוכבא לחכמים.
- אסטרטגיה נבונה של הצבא הרומאי (לא לוחמה חזיתית, אלא דחיקת המורדים להתבצר ורק אז כיבוש המבצרים).
- בספרי הלימוד: אורט, 109–115; לילך, 164–169; כנרת, 166–170; מט"ח, 96–99; רכס, 173–174; שזר, 81.

ב. התוצאות של מרד בר כוכבא:**בתחום הכלכלי:**

הרס יישובים רבים ביהודה; השלטון הרומאי הפקיע קרקעות רבות; פגיעה בפרנסה של משפחות רבות בשל האבדות בנפש ובשל העבדות; הוטלו מיסים כבדים.

בתחום הדמוגרפי:

אבדות רבות בנפש; רבים מתושבי יהודה נמכרו לעבדות; יהודה התרוקנה כמעט מתושביה ונוכרים התיישבו באזורים שבעבר היו מיושבים ביהודים; חלק ניכר מן האוכלוסייה היהודית עבר לגליל.

בתחום המדיני:

ירושלים נקראה איליה קפיטולינה ועל היהודים נאסר להיכנס אליה; שינוי שם הפרובינקיה מיהודה לסוריה-פלשתינה; השלמה של היהודים עם החיים תחת שלטון זר.

בתחום הדתי:

- גזרות דת – ביטול השיפוט היהודי, איסור לימוד תורה, איסור תפילה בציבור, איסור ברית מילה.
- חכמים רבים עזבו את ארץ-ישראל ויוקרתה בעיני העם היהודי בתפוצות ירדה.
- בניית מקדש אלילי במקום בית המקדש.

ההשפעה של תוצאות אלה על המשך הקיום היהודי בארץ-ישראל:

- הידלדלות האוכלוסייה – העם היהודי נהיה מיעוט בארץ; ירידת המרכזיות של ארץ-ישראל ועליית כוחו של המרכז בבבל.
- בתחום המדיני – ירושלים היהודית נהרסה ועליה נבנתה עיר אלילית; נחלשה הזיקה ההיסטורית בין היהודים ובין ארץ-ישראל בגלל שינוי שמה של הפרובינקיה מיהודה לסוריה-פלשתינה.
- המשבר הכלכלי – ערעור הבסיס הכלכלי לקיום היהודי בארץ-ישראל; עזיבה של יהודים רבים את הארץ לבבל ולחצי האי ערב.
- בספר הלימוד: אורט, עמ' 115–120; כנרת, עמ' 170; לילך, עמ' 169–171; מט"ח, עמ' 100–102; רכס, עמ' 178–185; שזר, עמ' 81–83.